

Finland mellan 'öst' och 'väst' – en jämförelse av 23 politiska system i EU¹

SUSANNE JUNGERSTAM-MULDERS

ABSTRACT

Finland Between the 'East' and the 'West' – a Comparison of the Political Systems of 23 EU Member States

The aim of this article is to examine differences and similarities between 23 political systems of the enlarged EU, between Finland and the fifteen 'old' EU member states, on the one hand, and the eight 'new' EU members with a Communist past, on the other. The article focuses on four aspects of the political system: fragmentation of the party system, ideological orientation, static structures (parliaments and electoral systems) and dynamic structures (volatility and turnout). In conclusion, it appears that there is as much diversity within the groups as between the groups, and that the 'new' EU members are not as distinct from the 'old' EU as often is suggested. The study also shows that the Finnish political system has more in common with the 'new' EU member states than with the 'old' ones in respect of some features, whereas it clearly distances itself from the 'new' EU members in terms of volatility and ideological orientation.

Introduktion

Partier och partisystem har traditionellt sett varit populära temata inom statskunskapen. Likväl bottenar det mesta av den forskning som publiceras inom området i västeuropeisk och anglosaxisk teori och empiri, medan den övriga världen, inklusive det som tidigare kallades Östeuropa, allt som oftast förbigås (jfr. Pridham 2003, 269). Sovjetunionens och kommunismens fall har visserligen givit upphov till en ny våg av forskning som även inkluderar nämnda del av Europa. Denna forskning har dock främst varit inriktad på demokratisering. Likväl har samma forskning kunnat visa på

demokratisk konsolidering i flera av de s.k. post-kommunistiska länderna – en process som ofta anses vara mest framträdande i de länder som i maj 2004 blev medlemmar i den Europeiska unionen.

Finland utmärktes länge av att man hade ett partisystem som kunde klassas som en polariserad pluralism, eller polariserad multipartism, vilket enligt Giovanni Sartoris definition innebar en förhållandevis stor fragmentering av partisystemet, bilateral opposition och ideologisk multipolaritet, av förekomsten av oppositionspartier på båda sidor om mittenorienterade dominanta partier, ideologisk bredd, centrifugal konkurrens m.m. (Sartori 1990, 329–335). Samtidigt karakteriserades finsk politik av en stark presidentialism jämte hög prioritet för utrikespolitiska överväganden som enade partikartan. För omvärlden tedde sig sålunda den finska politiken länge som både motstridig och svårbegriplig.

Under 1980- och 90-talens frigörelse från den president- och utrikespolitiskt styrda politiken, samt i och med införandet av en allt starkare parlamentarism, kom Finland dock så småningom att uppfattas både av sig självt (i den mån ett land kan

¹ Författaren riktar ett stort tack till den grupp kolleger som bidragit med kommentarer till en tidigare version av artikeln vid Antwerpens universitet, särskilt prof. C. Mudde, samt till alla medverkande i projektet 'A Heterogeneous European Union – Parties and the Party System in New EU Member States' som bidragit med insikter i verkligheten bakom siffrorna i de nya EU-medlemsländerna. Ett stort tack riktas även till Svante Ersson, Umeå universitet, som ställt sina uträkningar av fragmentering och volatilitet i val i Europa till mitt förfogande.

betrakta sig självt) och av omvärlden som en allt mera typisk västeuropeisk parlamentarisk demokrati. Denna anknytning till 'väst' var många EU-förespråkare också mycket måna om att poängtera bl.a. i samband med EU-vals kampanjen som föregick Finlands tillträde till EU 1995. Då lyfte man fram, inte bara den praktiska nyttan, utan även *symboliken* i att tillträda tillsammans med andra västerländska länder istället för att ingå i en senare förhandlingsomgång med tidigare östblocksstater.

Knappt ett decennium senare, då EU utvidgats med ytterligare tio nya länder, varav åtta varit underkastade kommunistiskt styre fram till murens och Sovjetunionens fall, har Finlands position bland länderna i 'väst' förstärkts. Samtidigt härskar en allmän uppfattning om att vi skiljer oss avsevärt från de nya EU-länderna, inte bara i frågan om socio-ekonomiska betingelser, utan även i frågan om hur politiken fungerar. Beträffande den sistnämnda aspekten, hur politiken fungerar, kan man dock fråga sig huruvida de förmenta skillnaderna mellan 'öst' och 'väst' i dagens läge faktiskt är så stora som man ofta låter påskina i massmedia och i den offentliga debatten.

Svaret på ovan nämnda fråga är naturligtvis beroende på hur och vad man mäter, huruvida vi ser till aspekter som t.ex. politisk kultur, regeringars livslängd, graden av parlamentarism, eller till andra aspekter av politiska system. Likväl definieras demokratiska politiska system ofta i termer av 'totaliteten av relationer som uppstår genom politisk interaktion som främst är riktad mot auktorativ allokering av värden' (se Statsvetenskaplig lexikon). I praktiken omfattar begreppet delar som relaterar till dess partipolitiska aktörer (= partisystemet), till det som Ferdinand Müller-Rommel kallar statiska strukturer och institutioner (= vals system och demokratiska institutioner), samt till ett antal karakteristiska som Müller-Rommel kallat systemets dynamiska strukturer. Med de sistnämnda avser han väljarrörlighet och deltagande i val (Müller-Rommel 1993, 115).

Mot bakgrunden av det ovan sagda erbjuder det nyligen utvidgade EU en god utgångspunkt för att jämföra Finland med å ena sidan det 'gamla' EU som inkluderar merparten av de länder som vi kallar 'Västeuropa' (utöver Finland bestående av Belgien, Danmark, Frankrike, Grekland, Irland, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Portugal, Spanien, Sverige, Storbritannien, Tyskland och Öster-

rike), och å andra sidan de 'nya' medlemsländerna med ett kommunistiskt förflutet och relativt nyetablerade demokratiska institutioner, som tidigare utgjorde en stor del av det s.k. 'Östeuropa', d.v.s. Estland, Lettland, Litauen, Polen, Slovakien, Slovenien, Tjeckien och Ungern. Här utelämnar jag medvetet Cypern och Malta som också blev medlemmar i EU den första maj 2004, dels eftersom dessa saknar den kommunistiska bakgrunden som de övriga nya medlemsstaterna har, och dels eftersom processen som ledde till demokratisering påbörjades flera decennier tidigare i dessa länder än i de postkommunistiska länderna.

Avsikten är således att här se till politiska system i gamla och nya EU medlemsländer, varvid jag här begränsar mig till partisystemet, dess ideologiska bredd, en jämförelse av parlamentens struktur jämte till de dynamiska strukturerna i val. Utgående ifrån en jämförelse av Finland och det 'gamla' versus de 'nya' medlemsländerna avser jag att diskutera huruvida de nya medlemsländernas politiska system skiljer sig markant från de gamla EU-ländernas politiska system. Inom ramen för denna diskussion avser jag även att belysa Finland i jämförelse med såväl det gamla som det nya EU. Artikeln avser att bidra dels till att ge en fördjupad insyn i komparativa aspekter av EU:s politiska system, och dels till diskussionen om huruvida EU står på gemensam grund.

Fragmentering

Med fragmenteringen av partisystem avses splittringen av partisystemet, d.v.s. antalet partier som opererar inom ett partisystem. Då räknandet av alla partier som finns i ett land – t.ex. på basis av registrerade partier i länder som hanterar registreringsregler – lätt ger en felaktig bild av partiernas betydelse inom ett partisystem, har flertalet tekniker utvecklats för att mäta den 'effektiva' mängden partier. Detta görs oftast med hjälp av olika index som ger större vikt åt stora partier än åt små. Det index som oftast används är det index Laakso och Taagepera introducerade 1979, vilket kan användas både för att mäta det effektiva antalet partier i val, likväl som för att mäta det effektiva antalet partier i parlamentet.² I frågan om det förra

² Se Dunleavy och Boucek (2003) beträffande svagheter i Laakso och Taageperas index, samt förslag till alternativa angreppssätt.

Tabell 1. Det effektiva antalet partier i 23 gamla och nya EU-länder i medeltal 1994–2003.

Den högsta kvartilen		Mellankvartilen (medianen)		Den lägsta kvartilen	
Belgien	9,5	Frankrike	5,9	<i>Tyskland</i>	3,8
Lettland	7,7	Finland	5,8	Österrike	3,6
Italien	7,0	Slovenien	5,8	Storbritannien	3,3
Slovakien	6,7	Nederländerna	5,5	Spanien	3,2
Litauen	6,4	Tjeckien	5,0	Portugal	3,1
<i>Estland</i>	6,1	<i>Danmark</i>	4,73	Grekland	2,9
		Luxemburg	4,7		
		Polen	4,5		
		Sverige	4,3		
		Ungern	4,2		
		Irland	4,1		

Källor: egna uträkningar baserade på Ersson (2004), Golder (2004) samt CSPP (2004).

mäts partiernas 'storlek' utgående ifrån partiets andel röster i val, medan man ifråga om det senare väger partiernas storlek i den lagstiftande församlingen.

Följande beräkningar baserar sig på val fr.o.m. 1994. Orsaken till att inte tidigare val tagits i beaktande bottnar i att de första fria valen efter en längre tid av auktoritärt eller totalitärt styre tenderar att vara s.k. 'grundande val'. Då dessa i första hand vände sig mot kommunismen i de nya EU-medlemsländerna, och bara i andra hand angav olika preferenser mellan tillbudsstående alternativ i de öst- och centraleuropeiska länder som ingår här (se Jasiewicz 2003, 178), har jag valt att bortse från alla val som förrättades före 1994. I de flesta fall innebär detta att de andra fria valen och alla därpå följande val tagits i betraktande. T.ex. i frågan om Tjeckien och Slovakien innebär en gränsdragning vid 1994 dock att två val faller utanför studien, valen 1990 och 1992. Dessa val var val till det tjeckoslovakiska parlamentet, varvid olika partier deltog i valen i Tjeckien respektive Slovakien. Valen 1996 var (dock) de första valen i ett delat Tjeckien och Slovakien.

Vid en första anblick visar tabell 1. att de nya EU-länderna överlag har betydligt mera fragmenterade partisystem än de gamla EU-länderna, varvid den fjärdedel av EU-länderna med det högsta fragmenteringsindexet domineras av nya EU-länder. Ur tabellen framgår också att det av de nya EU-länderna de facto endast är Polen och Ungern som har ett fragmenteringsindex under medianen (Danmark med fragmenteringsindexet 4,7). Härtill kommer att de enda av de gamla EU-länderna som

förekommer bland de länder som har ett fragmenteringsindex högre än den övre kvartilen (Estland med fragmenteringsindex 6,1) är Italien och Belgien. Belgiens effektiva antal partier (9,5) överstiger dock tydligt det effektiva antalet partier i *alla* andra länder. Detta beror på att det belgiska partisystemet består av två partisystem, ett som ställer upp i val i den norra, holländskspråkiga regionen Flandern, och ett som ställer upp i det fransktalande Vallonien. Beräknar man fragmenteringsindex för vardera regionen skilt för sig finner man att indexet för båda regionerna ligger nära medianen.

I medeltal kan man även säga att de nya EU-länderna har ett relevant parti mera än de gamla EU-länderna, 5,8 mot 4,8 i de gamla EU-länderna (framgår ej ur tabellen). Om vi dessutom exkluderar Belgien från de gamla EU-länderna sjunker medelvärdet till 4,4 i det gamla EU, vilket ytterligare framhäver skillnaden mellan de nya och gamla EU-länderna.

Ser vi däremot till det effektiva antalet partier i Finland visar det sig att medeltalet av antalet 'relevanta' partier som deltagit i val under det senaste decenniet är 5,8 – exakt lika högt som medelvärdet för de nya EU-medlemsstaterna. Finland befinner sig i sällskap med Frankrike, Italien och Nederländerna (jämte Belgien om man beaktar det nationella indexvärdet) också över medianen för alla EU-länder. Detta tyder å ena sidan på att spridningen inom kategorin gamla medlemsländer är mycket stor – men även på att Finland ingalunda skiljer sig långt ifrån de nya medlemsländerna om man ser till den förhållandevis stora splittringen av partisystemet.

Ideologisk orientering

I frågan om ideologisk orientering inom partisystemet finns det flertalet strategier för jämförelser mellan länder. Sålunda kan man se till partiers historia och ursprung, man kan jämföra politiska program och principförklaringar och man kan jämföra hur partier har agerat i olika sakfrågor. Ytterligare kan man klassa partier efter namn eller självbeteckning, eller så kan man se till olika partiers kontaktyta och samarbete enligt principen ”säg mig vilka dina vänner är så säger jag vem du är” (Mair och Mudde 1998, se även Gallagher m.fl. 2001, 202–203). Av dessa är den första strategin svårtillämpad i de relativt nya demokratier som de nya EU-medlemmarna utgör, samtidigt som namn och självbeteckning ofta är bedrägliga. En snabb genomgång av partinamn visar att t.ex. det estniska Folkpartiet moderaterna är ett socialdemokratiskt parti i motsats till det svenska Moderaterna som är ett konservativt parti. Samtidigt förekommer ett större antal partier i de nya medlemsländerna som bär namn som är svåra att placera ideologiskt (t.ex. Lettlands Ny Era, konservativt parti), och ett antal partier med missvisande namn (Sloveniens ungdomsparti är ett grönt parti medan t.ex. det nederländska Konstitutionellt reformerade partiet är ett religiöst parti.)

Däremot vore en jämförelse av program eller politisk aktivitet i centrala sakfrågor en utmärkt jämförelsegrund om avsikten är att etablera hurvida olika partisystemen uppvisar likheter och skillnader i frågan om ideologisk orientering.³ En studie av alla centrala partier i 23 länder är dock ett mycket tidsödande projekt, varvid en jämförelse utgående ifrån association och samarbete på det internationella planet ter sig som den lösning som lättast ger en indikation om den ideologiska *bredden* i olika partisystem. Då alla länder som studeras här dessutom haft val till EU-parlamentet i juni 2004, varefter alla invalda partier antingen valt att associera sig inom ramen för en europeisk partigrupp eller som självständigt parti, utgår jag här ifrån att EU-parlamentsvalen ger en rätt god över-

blick av de centrala politiska aktörerna i EU-medlemsländerna. Härvidlag bör dock observeras att andra konklusioner på basis av EU-valet, t.ex. om de olika partiernas styrkeförhållanden på den nationella politiska arenan, bör dras med försiktighet eftersom EU-valen skiljer sig från nationella val i frågan om flertalet aspekter. Dels deltar inte alla partier som deltar i EU-val i nationella val, och dels kan fördelningen av platser mellan partierna skilja sig märkbart i förhållande till det nationella parlamentet. Detta kan vara en följd av att EU-val ofta betraktas som ett andra rangens val, likväl som av att väljarna ofta väljer att uttrycka sitt missnöje med regeringspartierna på hemmaplan i EU-val. Därtill kommer att valmatematiken ofta skiljer sig från de regler som tillämpas i nationella val. Men eftersom de flesta relevanta partier i den nationella politiken deltar även i EU-valen, utgör EU-parlamentet trots allt en naturlig arena för jämförelser.

Under de senaste decennierna har man kunnat urskilja åtta olika ‘partifamiljer’ i den västeuropeiska politiken. Dessa är kommunister, gröna, socialdemokrater / arbetarpartier, liberala partier, agrara eller centerpartier, kristdemokrater, konservativa partier samt ytterhögern, inklusive högerextremistiska, -populistiska och -rassistiska partier. Av dessa förekommer sällan starka liberala och agrara partier inom samma partisystem, samtidigt som kristdemokrater och konservativa kan sägas utgöra varandras ‘funktionella ekvivalenter’ (Gallagher m.fl. 2001, 222). Detta återspeglas också i EU-parlamentet där agrara / centerpartier och liberala partier samarbetar inom samma partigrupp (ALDE, tidigare ELDR), liksom kristdemokrater och konservativa (EPP-ED). Socialdemokrater och arbetarpartier bildar en gemensam grupp (PES), liksom de gröna och regionala partierna (GRE-EFA), och den nordiska nya vänstern och postkommunisterna (EUL-NGL).

Även om valresultaten i alla EU-länder uppvisar stor variation, visar tabell 2. att det föreligger vissa markanta skillnader mellan gamla och nya medlemsländer. Den mest framträdande skillnaden är att de nya EU-medlemmarna har en betydligt större andel ledamöter inom kategorin ‘övriga’, d.v.s. invalda ledamöter från partier som antingen valt att fungera som självständiga eller som ingått samarbete inom IND-DEM eller UEN. Dessa behandlas här som en gemensam kategori eftersom IND-DEM omfattar en rätt heterogen samling par-

³ Se även Raunio (2002, 94–95) för en sammanställning av alla partier i EU-ansökarländerna som i senaste val (vid tidpunkten för Raunios sammanställning) hade fått minst fem procent av rösterna enligt gruppstillhörighet i de ‘traditionella’ partifamiljerna på ideologiska och programmatiska grunder.

Tabell 2. En jämförelse av andelen ledamöter (i %) från Finland jämfört från nya och gamla EU-medlemsländer per partigrupp i EU-parlamentet.

	GUE-NGL	GRE-EFA	PES	ALDE	EPP-ED	Övriga
<i>Finland</i>	7,1	7,1	21,4	35,7	28,6	–
Gamla EU*	6,0	7,0	29,6	11,9	34,9	10,4
Nya EU	4,0	0,7	18,5	7,8	42,4	22,5
Diff. nya vs gamla EU**	-2,0	-6,3	-11,1	-4,1	+7,5	+12,1

GUE-NGL – European United Left – Nordic Green Left

GRE-EFA – Greens – European Free Alliance

PES – Party of European Socialists

ALDE – Alliance of Liberals and Democrats for Europe

EPP-ED – European People's Party – European Democrats

Övriga – inkluderar UEN (Union for a Europe of Nations) och IND-DEM (Independence and Democracy) jämte självständiga, obundna partier

* inklusive Finland

** Det totala antalet ledamöter för gamla EU-medlemmar i EU-parlamentet är 570 medan de nya medlemsländer som tagits i beaktande har sammanlagt 151 ledamöter.

Källa: egna uträkningar på basen av Nordsieck (2004)

tier som inte sällan har en aideologisk anti-EU profil (t.ex. de EU-kritiska Juni-listan och den danska *Junibevegelsen* jämte det brittiska *UK Independence Party*), medan UEN inkluderar flertalet partier som kunde klassas som högerpopulistiska (t.ex. *Dansk Folkeparti* och det italienska *Alleanza Nazionale*). De sistnämnda skiljer sig dock endast obetydligt från flera av de partier som valt att vara obundna (bl.a. det österrikiska *Freiheitliche Partei Österreichs* och det belgiska *Vlaams Blok*). Mot bakgrunden av detta ter det sig inte helt motiverat att skilja åt gruppen 'övriga' i detta sammanhang.⁴

Skillnaden i representation mellan nya och gamla EU-länder inom gruppen 'övriga' kan till största delen förklaras av att kategorin 'övriga' är den största 'partigruppen' i Polen och Lettland där denna grupp utgör 42,6 respektive 44,4 procent av alla mandat. I frågan om Polen utgör kategorin dock den sammanlagda andelen ledamöter för tre olika partier, medan andelen lettiska mandat i kategorin 'övriga' uteslutande omfattar TB/LNNK:s (*Alliance Fatherland and Freedom*) ledamöter. Nämnda parti har fungerat som regeringsparti i alla koalitionsregeringar i Lettland under perioden 1995–2004. Likaledes besätter det slovakiska tidi-

gare långvariga regeringspartiet LS-HZDS (*People's Party – Movement for a Democratic Slovakia*) alla slovakiska platser inom kategorin 'övriga' (drygt 20 procent av landets mandat), medan platserna för Litauens del är fördelade på LDP (*Liberal Democratic Party*) och VNDS (*Peasants and New Democracy Union*) (tillsammans drygt 15 procent av platserna). Tjeckien har å sin sida en mindre andel platser i kategorin 'övriga' med två mandat (drygt åtta procent). Slovenien, Ungern och Estland har däremot ingen representation inom denna kategori, vilket inte heller Finland, Tyskland, Luxemburg och Spanien har bland de gamla EU-länderna. Övriga gamla EU-länder har alla mellan fyra procent (Grekland) och 22 procent (Italien) av landets ledamöter i gruppen 'övriga', utom Irland som har hela 38 procent av sin representation i denna grupp.

Ser vi till Finlands representation i EU-parlamentet är det påfallande att Finland har representation inom alla fem 'traditionella' partigrupper.⁵

⁵ 'Traditionella' partigrupper är här inom citationstecken eftersom partier inom dessa kategorier uppkom i sin nuvarande form först under 60-talet och därefter. Miljöpartierna slog igenom först under 80- och tidigt 90-tal i flertalet gamla EU-länder medan den nya vänstern ersatte de tidigare kommunistiska partierna. I ett historiskt perspektiv är de flesta av de partier som ingår i EU-parlamentets partigrupper GUE-NGL och GRE-EFA således rätt nya.

⁴ Se Nordsieck (2004) för detaljerade valresultat i EU-vallet jämte vilka partier (förkortningar av partinamn) som ingår i vilka partigrupper.

Av övriga länder är det endast Tyskland och Spanien som har motsvarande konstellation med representation inom alla de 'traditionella' partigrupperna, och ingen representation i gruppen 'övriga'. Ser man dock endast till de tre 'stora', d.v.s. socialdemokrater / arbetarpartier, liberaler och konservativa / kristdemokrater, förefaller det som om det oftare förekommer en koncentration till dessa grupper bland de nya medlemsländerna än bland de gamla; av alla EU-länder, både nya och gamla, är det endast tre av de nya medlemsländerna, Estland, Ungern och Slovenien, som är representerade uteslutande i dessa partigrupper.

Utgående ifrån det ovanstående kan man dra slutsatsen att den ideologiska vidden i de olika partisystemen de facto är lika varierande bland de nya länderna som bland de gamla. Men samtidigt tyder förekomsten av ett fåtal dominanta partier och ett antal partier som varit eller är i regeringsställning i de nya medlemsländerna inom kategorin 'övriga' på att det inte är helt oproblemiskt att passa in ens alla dominanta partier i de nya medlemsländerna i de 'traditionella' västeuropeiska partigrupperna. Sålunda förefaller det sannolikt att den ideologiska orienteringen i flera av de nya medlemsländerna åtminstone delvis avviker från det traditionellt socio-ekonomiskt definierade vänster-höger orienterade partifältet som länge dominerat de västeuropeiska partikartorna.

Statiska strukturer

Då det gäller det politiska systemets centrala institutioner står parlamentet centralt som den lagstiftande församlingen, men även som centralt organ för socialisering och skolning av den politiska eliten, integration av olika sociala strata och minoriteter inom staten, som övervakande instans för den nationella administrationen och som central arena för artikulation av samhällsliga intressen (Kopecký 2003, 133). Samtidigt bestäms sammansättningen av parlamentet av vilket valsystem som ligger till grund för fördelningen av platser. Tillammans utgör dessa, parlament och valsystem, det demokratiska systemets 'statsiska' strukturer – detta trots att båda institutionerna naturligtvis kan omformas eller ändras genom lagstiftning. Sålunda kan parlament ändras t.ex. ifråga om antal ledamöter, huruvida det är uni- eller bikameralt, vilka befogenheter det har i förhållande till den verkställande makten, och valsystem kan ändras både i

grunden och i frågan om smärre detaljer, t.ex. i frågan om valkretsindelning. Trots detta är de statiska strukturerna mindre föränderliga än det vi här kallar dynamiska strukturer, eftersom de sistnämnda aldrig är helt konstanta från ett val till ett annat.

Majoriteten av de central- och östeuropeiska nya EU-medlemsländerna har unikamerala parlament med fyraåriga mandatperioder, på samma sätt som Finland, de övriga nordiska EU-medlemmarna och Grekland och Portugal. Även Luxemburg har ett enkammarsparlament, om än valperioden är fem år istället för fyra.⁶ Faktumet att alla nya EU-länder har en unikameralt parlament är i övrigt också kännetecknande för nya demokratier världen över. Bikamerala parlament förekommer däremot oftare i gamla demokratier där den andra kammaren oftast avser att tjäna antingen territoriella eller funktionella intressen. Detta gäller också för senaten i Polen och Tjeckien samt för det nationella rådet (*National Council*), d.v.s. den övre kammaren i Slovenien. Här utgör den korporativa sammanställningen av den övre kammaren i Slovenien ett exempel på vad som avses med funktionella intressen då den sistnämnda består av representanter för ekonomiska intressen, professioner, fackföreningar och lokala intressen. Dock representerar den bikamerala strukturen i de nya medlemsländer en s.k. 'svag' bikameralism eftersom senaten / nationella rådet i dessa länder – liksom i de flesta västeuropeiska länder med bikamerala parlament – framför allt har en kontrollerande funktion (Kopecký 2003, 136–137).

Ser man till Västeuropa finner man ytterligare att det förekommer endast ett land med tvåkammarsystem i Europa där det bikamerala parlamentet har en symmetrisk maktställning, d.v.s. där senaten / överhuset har en ställning som motsvarar folkförsamlingens, d.v.s. Italien. De övriga nio gamla EU-länderna med bikamerala parlament kännetecknas alla av assymmetrisk bikameralism, även om överhusens maktställning varierar från svaga överhus till överhus med vetorätt. Sålunda har den spanska senaten mycket begränsade maktbefogenheter, liksom det irländska överhuset som

⁶ Se Inter-parliamentary Union (IPU) för en kartläggning av alla europeiska parlament, antal ledamöter jämte valperiod för över- och underhus. Se även Kopecky (2003, 135–136) för profil av parlamenten i alla östeuropeiska länder, inklusive nya EU-medlemsländer.

kan fördröja ett lagförslag i 90 dagar. Däremot kan t.ex. det tyska överhuset (*Bundesrat*) lägga in sitt veto med enkel majoritet i frågan om sådan lagstiftning som berör delstaterna, och i frågan om annan lagstiftning med två-tredjedelars majoritet. I frågan om andra lagförslag kan underhuset (*Bundestag*) dock i sin tur driva igenom lagen med två-tredjedels majoritet (Gallagher m.fl. 2001, 90–91).

Ytterligare kan noteras att parlamentens storlek varierar kraftigt mellan länderna, både inom och mellan grupperna av gamla och nya medlemsländer. Härvidlag har befolkningsrika länder oftare större parlament och länder med en mindre befolkning mindre parlament (se Kopecký 2003, 137). Ett undantag är Sverige som med en förhållandevis liten befolkningsmängd (åtta miljoner) har en riksdag i storlek med Spaniens andra kammare eller Ungerns nationalförsamling.

I förhållande till denna artikels frågeställning betyder det ovan sagda dock att parlamentens struktur i nya och gamla EU-länder skiljer sig däri att en större andel av de gamla länderna har bikamerala parlament (nio länder av femton motsvarande 60 procent) än vad fallet är i de nya länderna där endast tre länder har bikamerala parlament (37,5 procent), varav alla tre därtill har asymmetriska maktbefogenheter. Härvidlag är Finlands riksdag av unikameral struktur vilket gör att Finland avviker mer från den västeuropeiska än från den central- och östeuropeiska normen, om än i sällskap av flertalet andra västeuropeiska länder.

Ser vi sedan till valsystemen, förefaller det sig som om variationen även här är ganska begränsad. De flesta EU-länderna har olika versioner av valsystem med proportionell representation, ofta i kombination med en rösttröskel på två till fem procent. Särskilt tydligt är också att de nya EU-länderna nästan genomgående har infört rösttrösklar på fyra eller fem procent för att förhindra (ytterligare) fragmentering av partisystemet, medan variationen är något större i Västeuropa, där också de enda renodlade majoritets- och pluralitetsvals-systemen förekommer. Därutöver förekommer ett antal länder både bland nya och gamla EU-medlemmar med blandade system med möjlighet att avlägga två eller flera röster. Sålunda avlägger den tyska väljaren dels en proportionell röst på en partilista som är avgörande för fördelningen av mandat mellan partierna, och dels en röst på en önskad kandidat i 328 enmansvalkretsar. Likaledes har Italien bland de gamla EU-länderna, och Ung-

ern och Litauen ibland de nya EU-länderna, blandade valsystem, medan Storbritannien har majoritetsval och Frankrike pluralitetsval i två omgångar. Således skiljer sig Finland från majoriteten av alla övriga EU-länder i frågan om valsystem genom att vi inte har en fast rösttröskel (som alla nya medlemsländer jämte Sverige, Danmark, Österrike, Tyskland och Belgien), och framför allt genom att Finland förutsätter en personröst på en icke-rangordnad partilista istället för en röst på rangordnad partilista. Det senare är ofta fallet i andra EU-länder med ett proportionellt valsystem – även om det ibland finns en möjlighet att avlägga en preferensröst. Preferensröstens effektivitet varierar dock kraftigt mellan de olika valsystemen. Likväl gäller dessa skillnader både jämförelsen med de nya EU-länderna som med de gamla. Endast två andra länder inom EU har valsystem med en lika renodlad preferensröst inom ramen för ett proportionellt valsystem som Finland, i den bemärkelsen att kandidaterna på en partilista inte är rangordnade varvid väljarnas preferenser alltid ger utslag på valresultatet, nämligen Irland och Estland. På Irland innebär *Single Transfereable Vote*-systemet dock att preferensröstens slutgiltiga effekt är svår att överblicka för väljaren i själva valsituationen.⁷

Dynamiska strukturer

Med det politiska systemets dynamiska strukturer avses här väljarrörlighet och valdeltagande. Med väljarrörlighet avses nettorörligheten i termer av Pedersens volatilitetsindex som mäter skiftningar i väljarunderstöd från ett parti till ett annat från ett val till ett annat. Nettoväljarrörligheten kan även definieras som hälften av den totala nettoförändringen, d.v.s. ”den kumulerade vinsten för alla vinnande partier eller – om den symmetriska tolkningen prefereras – det numeriska värdet av de kumulerade förlusterna för alla förlorade partier” (Pedersen 1990, 198–199, egen översättning). Med valdeltagande avses däremot hur stor andel av de röstberättigade avlägger en röst, vilket således inbegriper både giltiga, ogiltiga och blanka röster.

⁷ I frågan om valsystem finns ett flertal källor att tillgå. Se t.ex. Gallagher m.fl. (2001) beträffande valsystem i Västeuropa och Jasiewicz (2003) i frågan om valsystem i Öst- och Centraleuropa.

Tabell 3. Väljarrörligheten i 23 gamla och nya EU-länder i medeltal 1994–2003.

Den högsta kvartilen		Mellankvartilen (medianen)		Den lägsta kvartilen	
Litauen	45,9	Slovakien	23,7	<i>Portugal</i>	<i>11,2</i>
Lettland	42,6	Slovenien	23,0	Irland	10,4
Estland	40,8	Nederländerna	21,6	Spanien	8,1
Polen	36,6	Tjeckien	19,5	Tyskland	7,5
Ungern	26,5	Sverige	14,0	Luxemburg	6,6
<i>Italien</i>	<i>25,9</i>	<i>Frankrike</i>	<i>13,9</i>	Grekland	6,2
		Österrike	12,4		
		Belgien	12,1		
		Danmark	12,0		
		Finland	12,0		
		Storbritannien	12,0		

Källor: egna uträkningar baserade på Ersson (2004) och CSPP (2004); Slovakien efter uppgift av Rybář (2004)

Härvidlag kan man notera att betydelsen av ett lågt deltagande i val är rätt omstridd. Bl.a. finns det en del forskare som menar att ett allt lägre valdeltagande i främsta rummet bottenar i desillusion och missnöje med den rådande politiken och det politiska systemet, medan andra forskare finner belägg för att ett lågt valdeltagande är ett tecken på politisk stabilitet och oengagerad tillfredställelse bland väljarna (se Poguntke 1996, 328). Något förenklat kan man således tolka en låg väljaruppkomst som ett tecken på stabilitet och en 'oengagerad tillfredställelse' i länder vars politiska system i övrigt stöder tesen om stabilitet. Däremot ter sig en motsvarande tolkning av ett lågt valdeltagande ohållbar i länder med ett instabilt politiskt system eller ett partisystem som genomgår snabba förändringar. Detta kan mätas bl.a. genom att se till väljarrörligheten mellan olika val.

Ur tabell 3. framgår att den aggregerade väljarrörligheten är betydligt högre i de nya medlemsländerna än i de gamla. De fyra nya medlemsländer som har den lägsta väljarrörligheten i medeltal under det senaste decenniet, Tjeckien, Slovenien, Slovakien och Ungern, har volatilitetsindex som klart överstiger medianen för alla här inkluderade EU länder (Frankrike med indexet 13,9). Dock avviker väljarrörligheten i dessa länder endast marginellt från de västeuropeiska länder som har den högsta aggregerade väljarrörligheten, Nederländerna och Italien. Däremot uppvisar de baltiska staterna och Polen väljarrörlighetsindex som skjuter i höjden långt över det brukliga i väst; grovt sett kan man anta att minst hälften av väljarkåren byter parti från ett val till ett annat, eftersom brut-

torörligheten delvis döljes av de partibyten som jämnar ut sig sinsemellan.

Här bör dock noteras att en del av väljarrörligheten i de nya EU-länderna är en direkt följd av partisplittringar, varvid bl.a. Polen kännetecknas av omfattande partisplittringar och -ombildningar. Då volatilitetsberäkningarna baserar sig på olika tolkningar av vilka partier som kan ses som efterträdare till partier som upphört att existera, eller som har delats etc., bör volatilitetsuppgifterna snarare ses som författarens 'bästa gissning' än som odiskutabla faktum. Beräkningarna bör således läsas med förbehåll för en viss felmarginal.

Icke desto mindre signalerar den aggregerade volatiliteten i flertalet nya medlemsstater att partisystemen i flera av de nya EU-länderna är långt ifrån konsoliderade, att partisystemen likväl som väljarna ännu inte funnit sin nisch. Sålunda har t.ex. Litauen otaliga partisammanslagningar och -splittringar inverkat på väljarrörligheten, trots att partisystemet allmänt uppfattades som förhållandevis stabilt fr.o.m. självständigheten fram till 1998. Därefter genomgick partisystemet dock en omvälvning, och i valen 2000 bröt väljarna med tidigare partiojaliteter (Ramonaitė 2004, 20–21).

Samtidigt kan man konstatera att väljarrörligheten i Nederländerna och Italien antyder att partisystemen i dessa länder genomgår likartade omvälvningar som de nya EU-ländernas partisystem. Detta bottenar i Italien dels i att valsyste- met ändrades 1994 från ett PR-system till ett blandat system, samtidigt som partisystemet de facto genomgick stora förändringar och det nybildade partiet *Forza Italia* nått stora framgångar under ledning av Sil-

Tabell 4. Valdeltagande* i 23 gamla och nya EU-länder i medeltal 1994–2003.

Den högsta kvartilen		Mellankvartilen (medianen)		Den lägsta kvartilen	
Belgien	92,7	Tyskland	80,1	Irland	64,4
Luxemburg	87,4	Nederländerna	77,8	Frankrike	64,2
Danmark	85,8	Slovakien	76,6	Portugal	63,4
Österrike	84,3	Grekland	75,6	Estland	61,5
Italien	83,5	Spanien	73,4	Litauen	55,0
Sverige	83,2	Slovenien	72,0	Polen	47,0
		Lettland	71,7		
		Tjeckien	69,3		
		Finland**	66,6		
		Ungern	66,3		
		Storbritannien	65,4		

* valdeltagande beräknat som den totala summan avlagda röster delat med det totala antalet röstberättigade

** i finsk valstatistik uppges i allmänhet något högre valdeltagande då utlandsrösterna vanligtvis inte är inkluderade

Källa: IDEA (2004)

vio Berlusconi. I Nederländerna är den stora väljarrörligheten framför allt en följd av den turbulens som uppstod i och med att det högerpopulistiska *Lijst Pim Fortuyn* förmådde kanalisera mycket missnöje i valen 2002 – varefter partiet förlorade det mesta av sin trovärdighet p.g.a. interna bråk och regeringens fall hösten samma år. I 2003-års val återgick det nederländska partisystemet i stort sett till samma konstellationer som rådde under 90-talet, varigenom väljarrörlighetsindexet dock förblev högt.

Ser man sedan till valdeltagandet visar tabell 4, att det lika fullt som i frågan om väljarrörlighet föreligger en markant skillnad mellan gamla och nya EU-länder. Dock är skillnaden i *giltiga* röster inte fullt så stor som en första anblick får läsaren att tro. Detta beror på att valdeltagandet i det gamla EU höjs av tre länder med obligatoriskt valdeltagande (Italien, Belgien och Luxemburg), där andelen ogiltiga röster också brukar vara stor (i medeltal 6,5–7,5 procent). Motsvarande andel i övriga länder är i medeltal 0,5–2,0 procent, utom i Polen, Litauen, Slovenien och Frankrike som alla har en andel ogiltiga röster på ca 4,0 till 4,6 procent. Samtidigt är det slående att valdeltagandet i de nya EU-länderna är mycket lågt framför allt i Polen och Litauen (som alltså också har en förhållandevis hög andel ogiltiga röster), medan alla övriga nya EU-länder har ett valdeltagande på ungefär samma nivå som Finland. I Västeuropa är det vidare bara Sverige, Danmark, Österrike och Tyskland som uppvisar höga siffror, över 80 procent, utan obligatoriskt valdeltagande. I praktiken bety-

der detta dock att inom den fjärdedel av EU-länderna som har det högsta valdeltagandet förekommer endast gamla, s.k. västeuropeiska länder, medan de nya EU-länderna är koncentrerade kring eller under medianen för alla 23 EU-länder.

Konklusion

Utgående ifrån de karakteristika hos politiska system som studerats här, förefaller den första slutsatsen man kan dra vara att det råder en stor diversitet inom EU – både *mellan* grupperna av nya och gamla EU-länder och *inom* respektive grupper. Således finner man att fragmenteringen av partisystem i gamla EU-länder är betydligt mindre än i de nya, samtidigt som variationen inom gruppen gamla EU-länder är större än inom gruppen nya länder. Härvidlag har Finland, tillsammans med Nederländerna, Italien och Belgien, fragmenteringsindex som under en tioårsperiod rör sig kring eller klart över medeltalet för de nya EU-länderna, medan stora delar av Mellan- och Sydeuropa har index på ca tre effektiva partier, Grekland endast 2,9. Alla nya EU-länder har däremot index mellan 4,2 och 7,7 effektiva partier.

Skillnaderna i ideologisk orientering och bredd, enligt valresultatet vid de senaste EU-valen, är vid en första anblick tydligast förnimbar i den klart större andelen mandat som de nya EU-länderna har inom kategorin 'övriga'. Eftersom man härur ändå inte kan dra särskilt långtgående slutsatser om partiernas ideologiska spridning på den nationella politiska arenan, kan man endast konkludera att

en förhållandevis större andel partier i de nya EU-ländernas partisystem inte förefaller identifiera sig med den 'traditionella' västeuropeiska uppdelningen av partier i ny vänster, gröna, socialdemokrater / arbetarpartier, liberaler och konservativa / kristdemokrater som förhärskar bland de gamla EU-länderna. Detta intryck förstärks av att även relativt väletablerade partier som burit regeringsansvar i de nya EU-länderna under långa perioder finner för gott – eller tvingas till – att inte delta i de stora partigruppernas arbete.

Ser man till politiska institutioner såsom parlament och valsysteem upprepar sig samma 'mönster' så till vida att ett visst samband föreligger mellan nya länder versus gamla länder. Undantagen är dock många, varvid flertalet gamla väst- och mellaneuropeiska EU-länder har bikamerala parlament utom Finland, de övriga nordiska länderna, Luxemburg, Grekland och Portugal. Dessa har unikamerala parlament. Av de nya länderna har däremot alla utom Polen, Tjeckien och Slovenien unikamerala parlament. Gemensamt är dock att *alla* nya länder har en rösttröskel på fyra eller fem procent för enskilda partier som deltar i val. Bland de gamla länderna har endast somliga länder en formell rösttröskel, varvid rösttröskeln varierar mellan två och fem procent. Finland har ingen formell rösttröskel och skiljer sig dessutom från mängden i och med att vi har ett utpräglat personalsystem inom ramen för partival.

De största skillnaderna mellan gamla och nya länder konstateras dock inom ramen för de 'dynamiska' strukturerna, framför allt i frågan om väljarrörlighet. Här är det bara Tjeckien, Slovenien, Ungern och Slovakien som kan jämföras med de mest turbulenta av de gamla EU-länderna, d.v.s. Nederländerna och Italien. Övriga nya länder vi-

sar sig ha en mycket stor väljarrörlighet som i Litauen och Polen dessutom går hand i hand med ett extremt lågt valdeltagande. Finland utmärker sig däremot på inget sätt i frågan om väljarrörlighet, medan valdeltagandet ligger klart under det västeuropeiska medeltalet, och betydligt närmare medeltalet för de nya medlemsländerna. Här kan man dock igen peka på att tre av de sex länderna som har det högsta valdeltagandet – alla gamla EU-medlemmar – också har obligatoriskt valdeltagande.

Frågan är då slutligen hur allt detta skall tolkas: tyder det här redovisade materialet på att de nya EU-länderna har långt mera instabila och okonstrollerade politiska system än de gamla EU-länderna, att de nya ländernas partisystem är så splittrade att de hotas av kollaps medan förtroendet för politiken är i botten? Eller är de skillnader som kan mätas i förhållande till de gamla EU-länderna så pass små att de inte säger mycket mer än att diversiteten är stor, att de nya EU-länderna ingalunda är mera instabila än Nederländerna, eller varför inte Finland? Visst måste det vara så att förändringens vindar ännu inte mojnats i de nya EU-länderna, men i grund och botten ter det sig som om det finns lika stor orsak att poängtera det avvikande italienska politiska systemet som något av de nya EU-länderna. På samma sätt ter det sig också ogrundat att hålla fast vid föreställningen om Finlands likriktning med de gamla EU-länderna: i ett komparativt perspektiv har det politiska systemet i Finland i många avseenden mera gemensamt med de nya medlemsländerna än med de gamla, samtidigt som även Finland visar upp ett fåtal egna särdrag som inte förekommer allmänt i andra länder, varken bland de nya eller de gamla EU-länderna.

KÄLLOR

- Centre for the Study of Public Policy (CSPP). 2004. *Internet: <http://www.cspp.strath.ac.uk>, 11.6.2004*
- Dunleavy, Patrick och Boucek, Françoise. 2003. Constructing the Number of Parties. *Party Politics*, vol. 9, nr 3, s. 291–315.
- Ersson, Svante. 2004. Datasamling, Umeå universitet.
- International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA). 2004. *Internet: http://www.idea.int/voter_turnout/westeurope/index.html, 29.7.2004.*
- Interparliamentary Union (IPU). 2004. *Internet: www.ipu.org/parline-e/parlinelist.asp, 27.8.2004.*
- Gallagher, Michael, Laver, Michael och Mair, Peter. 2001. *Representative Government in Modern Europe. Institutions, Parties, and Governments.* Mc Graw Hill.
- Golder, Matt. 2004. *Internet: <http://homepages.nyu.edu/~mrg217/elections.html>, 12.5.2004.*
- Jasiewicz, Krzysztof. 2003. Elections and Voting Behaviour. I *Developments in Central and East European Politics*. Red. White, Stephen, Judy Batt och Paul G. Lewis. Palgrave Macmillan.
- Kopecký, Petr. 2003. Structures of Representation: The New Parliaments of Central and Eastern Europe. I *Developments in Central and East European Politics*. Red. White, Stephen, Judy Batt och Paul G. Lewis. Palgrave Macmillan.
- Mair, Peter och Mudde, Cas. 1998. The Party Family and its Study. I *Annual Review of Political Science*, vol. 1., s. 211–229.
- Müller-Rommel, Ferdinand. 1993. *Grüne Parteien in Westeuropa. Entwicklungsphasen und Erfolgsbedingungen.* Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Nordsieck, Wolfram. 2004. *Internet: www.parties-and-elections.de, 20.10.2004*
- Pedersen, Mogens. 1990. Electoral Volatility in Western Europe, 1948–1977. In *The West European Party System*. Red. Mair, Peter. New York: Oxford University Press.
- Poguntke, Thomas. 1996. Anti-party sentiments – conceptual thoughts and empirical evidence: explorations into a minefield. I *European Journal of Political Science*, vol 29, nr 23, s. 319–344.
- Pridham, Geoffery. 2003. Democratization in Central and Eastern Europe: A Comparative Perspective. I *Developments in Central and East European Politics*. Red. White, Stephen, Judy Batt och Paul G. Lewis. Palgrave Macmillan.
- Ramonaitė, Ainė. 2004. The Malaise of the Lithuanian Party System: From Stability to Perturbation. *Paper presented at the conference The Heterogeneous European Union – Parties and the Party System in New Member States*, 17–18.9.2004. First Draft.
- Raunio, Tapio. 2002. Kohti vakaata demokratiaa? Kansalaiset ja puolueet hakijavaltioissa. I *Euroopan rajat. Laajentuva Euroopan Unioni*. Red. Raunio, Tapio och Tiilikainen, Teija. Helsinki: Gaudeamus.
- Rybář, Marek (2004). *Volatilitetsberäkningar (Slovakien).* Comenius University, Bratislava.
- Sartori, Giovanni. 1990. A Typology of Party Systems. In *The West European Party System*. Red. Mair, Peter. New York: Oxford University Press.